

Bitka pod Visom 1866. godine

Jadransko more je tokom svoje povijesti često bilo središte sukoba interesnih sfera raznih sila, koje su nastojale pod svaku cijenu ostvariti svoju dominaciju na njemu. Ono je bilo svjedok niza pomorskih bitaka, većih i manjih, ali primat u tom pogledu svakako pripada sukobu, koji se 20. jula 1866. godine odigrao pod Visom, između italijanske i austrijske eskadre. Ona je u stvari nastavak rata između Austrije s jedne, te Pruske i Italije s druge strane.

Rat je izbio 24. juna, te su talijanske snage doživjele poraz kod Custoze. Jedino su dobrovoljački odredi Gari-

baldija uspješno ratovali u južnom Tirolu. Na drugoj strani ratišta, daleko bolje naoružane i za rat pripremljene pruske čete, slavile su pobjedu kod Sadove u Češkoj. Austrija se ovim porazom našla u kritičnoj situaciji, te je pokušala preko Napoleona III da se nagodi s Italijom. U proglasu kojeg je izdao 9. jula car Franjo Josip navodi: »Ja sam se obratio na cesara Francuskih, da bi se zauzeo poradi primirja u Italiji.«¹ Tokom pregovora Austrija je nudila Veneciju Francuskoj, s tim da je ona ustupi Italiji. Obrazlažući odbijanje Italije da prihvati ovakovo rješenje, ministar mornarice Depretis u svom pismu komandantu flote admi-

ralu Persanu ističe: »Italija ne može takovu ponudu nikada usvojiti, i da je ona dovoljno jaka, da sama Veneciju osvoji. Za to ima ona 200.000 ljudi u Padskoj nizini i 600 topova na Jadranu.«²

Talijansko vodstvo je odavna uočilo važnost ratne mornarice za daljnje odnose na Sredozemnom i Jadranskom moru, te je mnogo više pažnje posvećivalo njenoj izgradnji nego Austrija. Ono je zahvaljujući stranim zajmovima uspješno izgraditi snažnu flotu, koja je već 1861. godine, prilikom zauzimanja Jakina i Messine pokazala svoju vrijednost. Javnost u Italiji je bila uzbuđena porazom kod Custozze, te je viadalo opće uvjerenje da je flota najpozvanija, ne samo da osvijetli obraz, već i da preuzme dominantne pozicije na Jadranskom moru.

Da je vlada čvrsto vjerovala u nadmoćnost svoje flote i uspješan završetak sukoba na Jadranu najbolje svjedoče instrukcije koje su date admiralu Persanu: »Kad primite ove instrukcije imate s flotom kojom zapovjedate, krenut na otvoreno more, da potražite neprijateljsku flotu, i da ju, u slučaju da ju sretnete bez odlaganja napadnete. Borba se ima voditi do krajnosti, eda se postigne pun i odlučan uspjeh.«³

»Ako neprijateljska flota ili jedan njezin dio učini sličan pokušaj, kao 27. prošlog mjeseca, treba napasti austrijsko brodovlje, i tući ga, a u slučaju da se neprijatelj povuče, treba ga bez oklijevanja progoniti, bilo da se otkrije od njegovih luka, u kojima se sklanja i prisiliti na borbu, bilo blokira u luci, u koju se sklonio.«⁴

»U slučaju da bi se austrijska eskadra raštrkala u razne utvrđene luke, širokog obalnog pojasa, Vaša će ekscelencija voditi računa da flotu . . . podijeli, i sa tim grupama austrijske brodove u lukama u koje bi se sklonili držati pod strogom kontrolom. Takve luke bi bile: Trst, Pula, Rijeka, Lošinj, Zadar, Kašteli, Vis, Koločepski kanal i Boka Kotorska.«⁵

»I južnije dalmatinske otoke treba pretražiti. Ako se u tamošnjim lukama nalaze neprijateljske lađe, to će Vaša ekscelencija zauzeti otok Lastovo, eda na njih pazi, i na tom otoku načini provizorna utvrđenja.«⁶

»Bitna svrha našeg ratovanja u Jadranskom moru, ima da u prvom redu bude, da postanemo njegovi gospodari, da oslobodimo ovo more od austrijske eskadre.«⁷

Instrukcije jasno pokazuju da Itaija u početku nije namjeravala zauzimati Vis, već je uništenjem austrijske eskadre željela ostvariti dominaciju na Jadranu. Talijanska eskadra je već 25. juna preko Taranta i Barija stigla u Ankonu. Austrijska komanda je o tome bila obavještena čak i od svoje agencije iz Budve. »Talijanska eskadra je 24. VI iz Barija isplovila za Ankonu.«⁸

Tu su vršeni posljednji pregledi i popravci brodova, snabdijevanje pogonskim materijalom, hranom i municijom. Uzaludno je vlada inzistirala na što skorijoj akciji, jer je Persano cijenio oprez iznad svega i čekao da mu se pridruže najjači, najmoderniji, ali i najskuplji brod ratne mornarice oklopnjača Affondatore, koji je za ono vrijeme predstavljao posljednju riječ tehnike. Iznenada 27. jula pojavila se pred Ankonom austrijska eskadra, međutim do sukoba nije došlo. Kasnije su obje strane različito tumačile izbjegavanje sukoba, a to je našlo odraza i u djelima koja su napisana, o sukobu pod Visom. Međutim, istina je negdje po sredini, jer ni jedna a ni druga strana u tom trenutku nisu bile spremne za borbu. Uostalom o tome nam svjedoči i telegram austrijske komande za Italiju: »dio carske eskadre napravio je iznenada 27. juna pohod prema Ankoni i tamo je našao na obali, pod zaštitom kopnenih baterija, gotovo čitavu operativnu neprijateljsku flotu. Pošto nije bio moguć iznenadni napad i pošto je izgledao raskantan napad u takvim okolnostima naša se eskadra povukla. Tom prilikom carski kraljevski brod Elisabet, natjerao je u bjeg jedan izviđački neprijateljski brod.«⁹

Pritisak na Persana je postajao sve veći, te je u cilju što skorijeg odlaska u akciju, ministar Depretis lično došao u Ankonu vodeći razgovore s komandantom flote i ostalim zapovjednicima. Talijanska eskadra je između 8. i 13. jula krstarila Jadranom, ali do sukoba opet nije došlo. Uznemirenost javnog mnijenja postajala je sve jača, te je i ministar predsjednik Ricasoli intervenirao tražeći »da u roku od nedjelje dana mora austrijska flota biti uništena i Istru zaposjednuta.«¹⁰

Nešto kasnije zapravo 15. jula održana je nova sjednica Admiraliteta u Ankoni, na kojoj opet prisustvuje i Depretis. Razmatrala se novonastala situacija, jer su svi izvještaji govorili, da se ustrijska flota nalazi u kanalu Fažan kod Pule, te da je nemoguće izvršiti iznenadan i uspješan napad. Nakon burne diskusije donesena je odluka da se napadne i zauzme otok Vis, kao ključna pozicija na Jadranu. Neosporno je da se Persano naročito zalagao za takovu odluku, jer je on i ranije suprotno instrukcijama vlade izjavio: »Ako nam se ukaže prigoda da uništimo neprijatelja, kako se nadam, tada će mi biti draže da zauzmem otok Vis, mjesto Cresa, Mljeta a i Lastova, jer stvarni ključ Jadranskog mora je Vis.«¹¹

16. jula 1866. godine u 15 sati isplovila je talijanska eskadra od 28 brodova iz Ankone pod zapovjedništvom admirala Persana. On je stalno mislio na riječi koje mu je uputio Depretis: »Sjeti se, Italija gleda na svoju flotu kao na snagu svoje budućnosti. Na moru se nalaze najljepši talijanski gradovi, pokaži da je ovo more stvarno njeno more.«¹²

Zato je i sam uoči isplavljenja u dnevnoj zapovjesti posadama brodova naglasio: »Mi krećemo na otvoreno more, da bez obzira na neprijateljsko oružje, steknemo Italiji zemlje koje joj pripadaju.«¹³

Međutim cjelokupna eskadra nije odmah krenula prema Visu. Glavnina je uzela pravac prema Lošinj — kako bi se zavarale austrijske izvidnice — dok se oklopnjača Affondatore još uvijek nalazila uz obalu Italije. Zbog toga je i upućen brod Flavio Gioia sa zadatkom da je kod Monte Gargana pričuška, te obavjesti o akciji. Komanda mornarice nije također raspolagala s podacima o jačini obrane na Visu, te je kao prethodnica upućen brod Messaggiere, na kojem su se nalazili specijalni stručnjaci.¹⁴ On se 17. jula iznenada pojavio u vodama Visa, te pod engleskom zastavom uplovio u Komizu. Nešto kasnije pojavljuje se u viškoj luci, i ovoga puta pod engleskom zastavom. Messaggiere je u vodama Visa proboravio nekoliko sati, osmatrajući obalu i utvrđenja, a zatim se iznenada udaljio, otplovlivši na dogovoreno mjesto.¹⁵ Iznenada pojava i nestanak misterioznog broda, uznemirio je posadu Visa, koja je odmah posumnjala da bi se moglo raditi o talijanskoj izvidnici. Uvečer 17. jula Messaggiere se sastao sa eskadrom predavši detaljan izvještaj. Interesantno je da su podaci o broju vojnika i naoružanja Visa bili približno tačni. Uoči napada admiral Persano je pozvao komandante brodova izloživši im cilj napada. Zatim je izdana slijedeća zapovjest:

1. »Kontraadmiral Vacca sa oklopnjačama Principe, Carignano, Castelfidardo i Ankona, i sa korvetom na kola Guiscardo, jurišat će u komišku luku, s namjerom da zabavimo svu višku posadu i pripravimo tačku za iskrcavanje, kad ne bismo mogli drugdje.«
2. Viceadmiral Albini, sa drvenim fregatama Maria Adelaide, Gaeta, Duca di Genova, Vittorio Emanuele i sa korvetom San Giovanni, nastojat će da se iskrca u Rukavcu iza kako ušutkaju bateriju koja ga brani.
3. Najjači dio brodovlja to jest, osam oklopnjača, korveta na kola Ettore Fieromasca i doglasnik Messaggiere, pod zapovjedništvom Persana, napasti će tvrđave luke sv. Jurja. Četiri oklopnjače zauzet će položaj sa zapadne strane rečene luke.
4. Topovnjače kojima će zapovjedati kapetan fregate Antonij Sandri, otići će do Hvara, da presječu podzemnu brzojavnu žicu između Visa i Hvara, da uništi javljala i da zapriječe svako općenje između dvaju otoka i kopna.
5. Doglasnik Esploratore ostat će između otoka Jabuke, Sveca i rta Ploče, drugi doglasnik Stella d'Italia, između Sveca i Palagruže.
6. Indipendenza i Washington ostat će kraj Biševa, pripravnici na svaki poziv.«

Juriš će početi dne 18. jula ranom zorom.«¹⁶

Vis je imao prilično jaku odbranu. Na njemu se nalazilo oko 2000 vojnika, a znatnu snagu su predstavljali i odredi takozvane »zemaljske straže.«¹⁷ Posada je raspolagala sa 88 topova, raspoređenih po tvrđavama i brežuljcima, upravo onako kako bi se najlakše suzbio napad s otvorenog mora.

Najjaču obranu imala je tvrđava »Georg« pred ulazom u luku sv. Juraj.

Osamnaesti jula osvanuo je sunčan i vedar. Ribari, koji su se ranim jutrom vraćali svojim kućama, uzbuđeno su pričali mještanima, da se između otoka Svetac i Jabuka nalaze nepoznati ratni brodovi. Obavjest je za posadu otoka bila dragocjena, jer se odmah dalekozorima utvrdilo da se obalima Visa približavaju četiri ratna broda. Približivši se obali zaplovili su put Komiže, ne osvrćući se uopće na signalna upozorenja baterija. Ovaj prvi susret s talijanskim brodovima odigrao se oko 9 i 30 sati, a nešto kasnije istim pravcem naišlo je još 6 brodova, koji su na paljbu obalnih baterija odgovorili vatrom svojih topova. Posadama viških tvrđava sada je bilo jasno da talijanska eskadra napada Vis. Tačno u 11 sati data je uzbuna i signali za borbu. Razvio se strahoviti okršaj između branilaca i talijanske eskadre, koja je koncentričnom vatrom nastojala ušutkati najistaknutije baterije. Najžešće borbe vođene su ispred luka sv. Juraj, Komiža i Vis. Iako su talijanski brodovi postigli izvjesne uspjehe — uništenje baterije Šmit, prestanak otpora u tvrđavi Georg — zamišljene akcije Albinija i Vacce nisu se ostvarile, te su se obojica priključila odredu admirala Persana. Saznavši za nastalu situaciju, Persano naređuje brodovima Formidabile, Maria Pia i San Martino da uplove u višku luku s ciljem uništenja unutrašnjih baterija. I upravo kad su se spremali za ulazak u luku, ispred njih se isprječio Lloydov parobrod »Egitto« koji im je onemogućio prodor.¹⁸ Bitka se nastavila do 20 sati, kad se talijanska eskadra zbog mraka povukla na pučinu. Persano se nadao da će tokom noći izvršiti novi pokušaj iskrcavanja, ali kontigent vojske određen za tu akciju nije na vrijeme stigao.

Pred zoru ipak je stiglo očekivano pojačanje, tri fregate i oklopnjača »Affondatore« s 2200 vojnika. Za 19 jula izdata je nova zapovjest:

1. »Neoklopljeno brodovlje i manji brodići odmah će izvršiti sve pripreme za iskrcavanje 2600 ljudi, pod komandom viceadmirala Albinija.
2. Brodovi Terribile i Varese tući će komišku luku radi vezivanja tamošnje posade.
3. Formidabile će ući u višku luku radi ušutkavanja preostalih baterija.
4. Vacca će sa »Principe Carignano«, »Castelfidardo« i »Ankonom« poduprijeti akciju Formidabila u jurisanju.
5. »Re di Portogallo« i »Palestro« napasti će tvrđavu Welington s topovima od 150 odnosno 300 mm.
6. »Re d'Italia«, »San Martino« i »Maria Pia« neutralizirat će tvrđavu sv. Jurja, koja bi sa preostalim topovima mogla ometati iskrcavanje.¹⁹

Topovi na viškim tvrđavama spremno su dočekali nallet talijanske flote. Veliku pomoć braniocima pružali su odredi zemaljske straže, sastavljeni od stanovnika otoka. Najžešće borbe opet su vođene pred komiškom i viškom lukom. Odredu, koji se uspješno iskrao kod Komiže, s ciljem da kopnenim putem likvidira preostale topove, su prostavili su se odredi zemaljske straže skupa s pješadijom, te pe morao povući. Svu težinu borbe u luci Vis preuzela je tvrđava sv. Jurja. Oko 12 sati sukob je prekinut, da bi se oko 16 sati nastavio s još većom žestinom. Posljednji pokušaj uništenja baterija u viškoj luci poduzeo je Formidabile, potpomognut artiljerijom ostalih brodova, ali se zbog gubitaka i vatre na brodu morao povući.

Talijanska eskadra se nakon toga povukla a tišina je zavladala nad bojištem. Oštećenje Formidabila je bilo ozbiljnije nego što se odmah mislilo, te se morao potpuno povući iz akcije. Kroz protekla dva dana žestokih borbi i stanovnici Visa su imali gubitaka, te su tražili bilo kakav zaklon, kako bi spasili goli život. Požari koji su bjesnjeli na otoku, pružali su tokom noći stravičnu sliku. I branioci su pretrpjeli znatne gubitke a pojedine baterije su potpuno prestale s otporom. Tokom noći, vrijeme se naglo pogoršalo, te se stanovništvo nadalo da bi se sukob mogao prekinuti.

Izvršavajući dobijeno naređenje talijanske topovnjače pod komandom kapetana Sandria, stigle su 18. VII oko 16 sati pred luku Hvar.²⁰ Stanovnicima Hvara je postavljen ultimatum, da u roku od pola sata pokažu gdje se nalazi brzojavna žica, koja spaja Vis i Hvar. U slučaju

negativnog odgovora brodovi će bombardirati grad. Nakon dogovora među mještanima, na brod se popeo ribar Lovro Fio, koji im doista pokaže brzojavnu žicu između Visa i Hvara, prešućivši, gdje se nalazi žica koja spaja Hvar sa kopnom. Talijanski mornari odmah su prekinuli spoj s Visom, vjerujući da će njihova akcija ostati u tajnosti, te da će se o njoj saznati tek onda, kad otok bude u njihovim rukama. Kapetan Sandri je tada učinio veliku grešku ne provjerivši, da li je prekinuta i veza koja spaja Hvar sa kopnom. I upravo zahvaljujući toj vezi, istoga dana su o događajima bili obavješteni Zadar, Pula, Split i Beč.

U trenutku primanja obavijesti o talijanskoj akciji kod Visa, austrijska eskadra se još uvijek nalazila u kanalu Fažan kod Pule. Njen komandant bio je Wilim Tegetoff. Austrijska flota je raspolagala s 27 ratnih brodova. Tegetoff su odmah nakon primljenih izvještaja bile jasne namjere talijanske eskadre, ali bez dozvole Beča nije smio poduzeti nikakvu akciju. Beč se nalazio također u nedoumici. U prvom redu Austrija nije do tada posvećivala mnogo pažnje izgradnji svoje flote, koja je ne samo brojčano, već u svakom pogledu bila slabija od talijanske flote. Osim toga Beč nije bio potpuno siguran u talijanske namjere, te se opravdano bojao, da bi događaji oko Visa mogli biti varka u namac za austrijsku flotu, kako bi se protivniku pružila mogućnost osvajanja Fažana i Pule, a time i Jadrana. Zbog toga se nije davala dozvola za isplavljenje. Dok su između Beča, Pule i Hvara tokom 18. i 19. jula neprestano išli telegrami, Tegetoff je 19. jula u 10 i 30 sati sazvao komandante brodova na dogovor. Pa iako nije imao dozvolu za isplavljenje, on naređuje, da se eskadra pripremi za pokret. Čim su brodovi izišli na otvoreno more zauzeli su određenu formaciju tj. najprije su plovile oklopnjače, za njima fregate pa tek onda topovnjače. Tegetoff je privremeno ostao u Fažanu da bi poslao obavijest o isplavljenju flote, te se tek oko 13 sati na jugu Istre ukrcao na admiralski brod. U 14 sati na komandnom brodu se pojavio znak »sva sila put Visa«. Predpostavljajući, da bi tokom noći moglo doći do susreta s talijanskom eskadrom, mornarima je naređena stalna pripravnost, kako bi se izbjeglo svako iznenađenje. More se zbog pojačanog južnog vjetera stalno pogoršavalo, te su se brodovi teško probijali naprijed. Tek oko 7 sati ugledali su izviđači Vis, obavijen kišom i maglom. Uskoro su ugledali i talijansku eskadru, ali su im kiša, vjetar i oblaci zastrli vidik. Oko 9 sati vrijeme se poboljšalo, te su posade brodova ugledale talijansku eskadru koja im je dolazila u susret.

Tokom noći 19/20. jula talijanskoj eskadri stigao je parobrod Piemonte s vojnicima. Persano je upravo očekivao takovu pomoć, jer je bio čvrsto odlučio da 20. jula izvrši iskrcavanje većeg obima. Tom akcijom je trebao rukovoditi viceadmiral Albini, uz obilnu vatrenu pomoć oklopnjača Terribile i Varese. One su trebale neutralizirati tvrđave u Komiži. I dok su još uvijek trajali pokušaji iskrcavanja, izvidnički brod Esploratore izvjestio je da se približava austrijska flota. U trenutku primanja obavijesti talijanska eskadra se nalazila nekoliko milja sjeverno od Visa. Tegetoff u svom izvještaju tvrdi da je talijanska eskadra posredstvom špijunaže bila obavještena o njegovom dolasku.

Talijanska eskadra je u svakom pogledu nadmašivala austrijsku, bilo u naoružanju, broju brodova, brzini, jačini itd. . . .

Austrijska flota je imala ukupno 27 brodova, s 57.344 tone deplasmama, 532 topa i 7871 čovjeka. Talijanska eskadra je bila jača, jer se u njoj nalazilo 34 broda, s 86.000 tona deplasmama, 645 topova i 10.886 ljudi.

Radi lakšeg upoređenja evo sastava jedne i druge eskadre:

ITALIJANSKA ESKADRA

Vrsta i ime broda	snaga	topovi	momčad	BRT
Brodovi sasvim oklopljeni (drveni)				
1. Re d'Italia	800	36	600	5700
2. Re d'Portogallo (željezni)	800	36	550	5700

3. Formidabile	480	20	356	2700
4. Terribile	480	20	356	2700
Brodovi djelomično oklopljeni (drveni)				
5. Principe de Carignano (željezni)	600	22	440	4086
6. Ancona	700	26	484	4250
7. Castel Fidardo	700	26	484	4250
8. Maria Pia	700	26	484	4250
9. San Martino	700	26	484	4250
10. Palestro	300	4	250	2000
11. Varese	300	4	250	2000
Brodovi na kulu (monitori)				
12. Affondatore	700	2	290	4700
Brodovi neoklopljeni				
13. Carlo Alberto	400	50	580	3200
14. Duca di Genova	600	50	580	3515
15. Gaeta	450	54	580	3980
16. Garibaldi	450	54	580	3680
17. Maria Adelaide	600	32	580	3450
18. Principe Umberto	600	50	580	3500
19. Vittorio Emanuele	500	50	580	3400
20. San Giovanni	220	20	345	1780
21. Guiscardo	220	20	200	1400
22. Piemonte	—	2	100	—
23. Cristoforo Colombo	—	2	135	480
24. Ettore Fieramosca	300	2	190	1400
25. Esploratore	350	2	108	1000
26. Flavio Gioia	350	2	100	2000
27. Gottemolo	—	2	100	—
28. Messaggiere	350	2	108	1000
29. Governolo	450	12	260	1700
30. Stella d'Italia	350	2	108	1000
31. Indipendenza (prenosač živeža)	300	2	98	807
32. Washington (bolnica)	250	—	98	1100
33—36 (4 topovnjače)	—	36	400	—

AUSTRIJSKA ESKADRA

Vrsta i ime broda	snaga	topovi	momčad	BRT
Brodovi sasvim oklopljeni				
1. Erz. Ferdinand Max	800	16	489	4757
2. Habsburg	800	16	478	4757
3. Kaiser Max	650	30	386	3330
4. Prinz Eugen	650	30	386	3330
5. Don Juan d'Austria	650	28	386	3330
6. Drache	500	26	343	2824
7. Salamander	500	26	343	2824
Brodovi neoklopljeni				
8. Kaiser	800	92	904	5194
9. Novara	500	51	538	2497
10. Fürst Schwarzenberg	400	46	547	2514
11. Graf Radetzky	300	31	398	2198
12. Adria	300	31	398	2198
13. Donau	300	31	398	2198
14. Erz. Friedrich	230	22	294	1474
15. Hum	230	4	139	869
16. Dalmata	230	4	139	869
17. Velebit	230	4	139	869
18. Vall	230	4	139	852
19. Reka	230	4	139	852
20. Seehund	230	4	139	852
21. Streiter	230	4	139	852
Parobrodovi pomoćnici				
22. Krka	90	6	100	501
23. Narenta	90	6	100	501
Parobrodovi na kola				
24. Andreas Hoffer	180	4	109	770
25. Elisabeth	350	6	166	1472
26. Greif	300	2	102	1260
27. Stadium	360	—	33	1400

Tegetoff je izvršno shvatio odnos snaga svoje i talijanske eskadre, te je brodovima dao naređenja, da se što više približe protivničkim, kako bi neutralizirao prednost dalekometne artiljerije i pružio im mogućnost direktnog probijanja bočnih strana. Približavajući se eskadre su zauzele najpogodnije položaje za borbu. Austrijska flota se poredala u tri klina, od po sedam brodova, dok su se osali nalazili sa strane i unutar formacije. Talijanska eskadra je napravila polukrug formirajući dvije vrste. U prvom redu su bile oklopnjače a među njima i Affondatore, dok su se u drugom redu nalazile fregate, nekoliko topovnjača i brodovi na kola. Formidabile nije sudjelovao u sukobu, dok se Terribile priključio kasnije. Kad su se flotni sastavi približili na razdaljinu od 6 milja Persano je izdao zapovjest da se krene na protivnika, dok on sam prelazi s »Re d'Italia« na »Affondatore« istaknuvši na njemu admiralski znak. Premijena komandnog broda uoči same bitke, stvorila je kasnije izvjesnu pometnju među talijanskim komandantima. Uskoro je i Tegetoff izdao zapovjest »punom parom naprijed« i »nasrnuti na neprijatelja da se potopi«. Obje eskadre su se naglo približavale a mornari kod topova čekali naređenje za otvaranje vatre. Prve topovske salve ispalila je oklopnjača Principe Carignano tačno u 10 sati i 50 minuta. Očevidci, koji su sa susjednih otoka promatrali bitku tvrde, da se ništa nije moglo vidjeti, već samo dim, sijevanje i grmljavina, koja se čula sve do Zadra. Već od samog početka sukoba Tegetoff je s komandnim brodom Ferdinand Max, svu pažnju usmjerio na Re d'Italia. Oba broda su zbog uzajamne vatre bila oštećena. Oklopnjača Palestro, koja je pokušala pružiti pomoć Re d'Italia, morala se također zbog oštećenja povući. Brodovi su se tokom borbe potpuno izmješali i napustili borbeni poredak. U takvoj situaciji Ferdinand Max je u 11 i 30 sati naleteo željeznim kljunom na Re d'Italia, zadavši mu strahovit udarac u bok. Udarac je bio tako jak da je kroz oklop debljine 55 cm i 2 metra drva napravio rupu od 16 kvadrata. Od jačine udarca popadali su mornari i na jednoj i na drugoj strani. Ferdinand Max je odmah izvukao svoj željezni kljun, tako da je more svom snagom počelo prodirati u unutrašnjost Re d'Italia. Dvojica mornara skočiše na Re d'Italia, kako bi uzeli zastavu, ali je talijanski časnik M. Razeti zadržao na jربولu a zatim je skine i baci se s njom u more. Re d'Italia se uskoro zaljula i poput nekog gorostasa naglo potone. More je bilo prepuno utopljenika a komandant broda knez Emilij Foa di Bruno izvršio samoubistvo. Među mornarima koji su se nalazili u moru uzprkos teškog položaja čuli su se povici »Živjela Italija.«

Smatra se da se tom prilikom utopilo oko 400 ljudi. Među njima je bilo i nekoliko uglednih ličnosti a između ostalih Petar Karlo Boggia, čiji je dnevnik kasnije pronađen na obali Visa.

Talijanske oklopnjače posvetile su punu pažnju »Kaiseru« vjerujući da se na njemu nalazi Tegetoff. Njihovi napadi su ga teško oštetili. Komandant broda vidjevši da će biti potopljen naredi da se ispali plotun iz svih topova. Ova neuobičajena akcija, mogla je raznijeti brod, ali mu je omogućila da se teško oštećen povuče iz borbe.

Borba je trajala do 14 sati, kad je admiral Persano naredio povlačenje. I dok je austrijska flota krenula put Visa, došlo je na talijanskoj oklopnjači Palestro do strahovite eksplozije, koja je potpuno uništila brod. Sva nastojanja ostalih brodova da se pomogne posadi ostala su bez uspjeha.

U sukobu je talijanska eskadra izgubila dvije oklopnjače »Re d'Italia« i »Palestro« dok su svi ostali brodovi osim »Terribile« bili oštećeni. Svi austrijski brodovi su pretrpjeli oštećenja a naročito Kaiser. Austrijanci su imali 38 mrtvih a Italija 612 ljudi. Među mrtvima na austrijskoj strani većinom su bili ljudi iz naših krajeva. Na moru su ostavljeni austrijski brodovi Dalmatia i Elisabet, te talijanski Stella d'Italia, koji su čitavu noć sakupljali utopljenike. Tegetoff je očekivao da bi se talijanska eskadra mogla sutradan povratiti, te su poduzete odgovarajuće mjere, ali su se one pokazale kao izlišne. Slijedećeg dana isplivalo je na obalu Visa 13 talijanskih mornara, te im je narod odmah pružio pomoć. Istoga dana sahranjeni su poginuli na poluočiču Pirovu uz počasne plotune brodskih baterija.

Analiza uzroka pobjede odnosno poraza je slijedeća:
 »Nepoznavanje samog otoka Visa, neodlučnost u iskr-
 cavanju trupa, nesređeno i nesistematsko gađanje viških
 utvrđenja brodom artiljerijom, precjenjivanje jakosti tih
 utvrđenja, neiskorištavanje artiljerijske prednosti u samom
 sukobu na moru, prekrcavanje komandanta neposredno
 prije bitke, nesamostalnost komandanta oklopnjača, sve je
 to doprinjelo talijanskom porazu. S druge strane austrij-
 skoj je pobjedi najviše doprinjelo bezobzirno jurišanje i
 nastup komandanta broda, odmah na početku bitke.«²¹

Interesantno je, da je 23. jula uplovio u Vis jedan
 talijanski brigantin s teretom municije vjerujući da je
 otok osvojen. Tokom slijedećih dana more je na obalu
 Visa izbacilo mnogobrojne stvari, a među ostalim i škrinju
 s arhivom talijanske flote, te zadačnicu s pismima, što ih
 je poznati publicista i doktor prava Karlo Boggia pisao
 sa Re d'Italia, porodici, ministru Depretisu i prijateljima.

Austrija je ovom pobjedom sačuvala svoju dominaciju
 na Jadranu, a bitka je ušla u historiju kao jedna od naj-
 većih na Jadranu.

¹ Historijski arhiv Dubrovnik (HAD) Okružno pogla-
 varstvo pov. br. 502 1866. godine.

² Dr Grga Novak »Italija i Austrija na Jadranu 1866«
 Jadranska straža br. 6 1938. godine.

³ Isto

⁴ Isto

⁵ Geschichte der K. K. Kriegsmarine Während des
 Krieges im Jahr 1866. von Josef Fleischer, Beč 1906. go-
 dine, str. 103.

² Dr Grga Novak »Italija i Austrija na Jadranu 1866«,
 Jadranska straža br. 6, 1938. godine.

⁷ Isto

⁸ HAD, Okružno poglavarstvo 1866. g. pov. br. 428.

⁹ HAD, Okružno poglavarstvo 1866. g. pov. br. 435.

¹⁰ Dr Grga Novak »Italija i Austrija na Jadranu
 1866«, Jadranska straža br. 6, 1938. g.

¹¹ Geschichte der K. K. Kriegsmarine Während des
 Krieges im Jahr 1866. von Josef Fleischer, Beč 1906. g.

¹² Dr Grga Novak, »Italija i Austrija na Jadranu
 1866« Jadranska straža br. 6, 1938. godine.

¹³ Isto

¹⁴ Zamišljeno je bilo da trabakula »Leda« koju je
 vukao Messaggiere obide Vis, ali je tada na pučini usta-
 novljeno da ne odgovaraju falsificirani brodski papiri, te
 je mjesto nje akciju izviđanja izvršio Messaggiere.

¹⁵ Mjesto sastanka se nalazilo 45 milja od Visa.

¹⁶ Petar Kuničić »Viški boj« Zagreb 1892.

¹⁷ Zemaljska straža je obuhvaćala sve muškarce od
 18—60 godina, na području kopnenog djela Dalmacije i
 otok Visa.

¹⁸ Egitto je pripadao austrijskom Lloydu sa sjedištem
 u Trstu. Građen je 1851, KS 260, a imao je posadu od
 40 lica. (Annunzio Marittimo Trieste 1866, str. 160).

¹⁹ Petar Kuničić »Viški boj« Zagreb 1892.

²⁰ One su uzaludno od 11 do 15 sati tražile žicu na
 viškoj strani a zatim se uputile prema Hvaru.

²¹ Dr Grga Novak »Ratovi i bitke na jadranskom
 moru« Pomorski zbornik Zagreb 1962.

Jutro

Na ogrlicama mekih sjena
 krošova
 nižu se vlati sojetiljki
 velegrada . . .
 Bijeli oblak nadkrililo more
 žala zdvojno šute
 mumije — sojedoci . . .
 Zeleni sjaj zjeniči
 ribara:
 Kolutići
 kolutići života
 iz modrih dubina . . .
 Daleko su pijetli sa obala . . .

Branimir DRUŠKOVIC, Račišće

Agave

Samonikli spomenici stoljetne kulture,
 Čudno visoko uzdigli ste cvat
 Poput zvonika, bez odjeka ure,
 Vas pozna moj kamen i more i gat.
 Iz sabljastog lišća uzletjele strijele
 Ko stari ratnici čuvali ste mir.
 Sa vrletnih hridi i gradine bijele
 Historije burne pratili ste hir.
 I sad kad se spušta na vas noćna tama
 I mrtve stvari prevoara u ljude
 Tu, kao svećenik ja stojim pred vama
 Ko pred nekim kipom mnogorukog BUDE
 A kad vas poljubi
 zraka novog dana
 Ruke strašnog boga
 postaju — CVJETOVI
 Mojeg toplog neba,
 mora,
 meridijana . . .

Vojislav MATULINA, Zadar

Igra galebova i delfina

Krici
 Zvižduci
 Oskoci
 Lete
 Peraja i krila
 Dolama
 Morska svila
 Srebrene toke
 Otkriva
 U suncu
 Znojno i golo
 Kružji
 Ratničko kolo
 Svirku
 Zračnih dipala
 Slušaju
 Klisure i žala
 A marama
 Bijele pjene
 Pozdravlja
 Djecu i žene
 I ribare
 Što se ljute
 Gledajuć kolo
 Šute
 Izvlačeći prazne mreže
 Dok ribe odskokom bježe
 Vrijeme im odmiče
 Sporo
 Jer — igra se
 Jadranski Oro . . .

Vojislav MATULINA, Zadar